

Freden som inte minnes

Westfaliska freden och den svenska historieskrivningen

Dorothee Goetze

En tysk grej?

Lördagen den 24 oktober 1648 undertecknades två fredsavtal i den tyska staden Münster: det ena av den franske kungens sändebud Abel Servien (1593–1659) samt de kejsrerliga diplomaterna Johan Ludvig av Nassau (1590–1653) och Isaak Volmar (1582–1662), det andra signerades av de svenska sändebuden Johan Axelsson Oxenstierna af Södermöre (1612–1657) och Johan Adler Salvius (1590–1652) samt kejsarens andra delegation bestående av Johan Maximilian av Lamberg (1608–1682) och Johan Krane (ca 1595–1673).¹ När westfaliska freden, som avslutade trettioåriga kriget (1618–1648), äntligen nåddes, firades den som ett underverk.²

Fredsminnet är fortfarande levande och har blivit en del av en vardaglig identitet, vilket visas av att sändebudens porträtt även idag är uppsatta i de så kallade fredssalarna i rådhusen i Münster och Osnabrück, där den west-

- 1 En detaljerad beskrivning av undertecknandet: Acta Pacis Westphalicae, serie II, avdelning A: Die kaiserlichen Korrespondenzen, vol. 10: 1648–1649, bearb. av Dorothee Goetze, Münster 2015, nr 67–68.
- 2 Bernd Roeck, "Die Feier des Friedens"; Katrin Keller, "Das 'eigentliche wahre und große Friedensfest ... im ganzen Sachsenlande'. Kursachsen 1648 und 1650", båda i *Der Westfälische Friede. Diplomatie, politische Zäsur, kulturelles Umfeld, Rezeptionsgeschichte*, Heinz Duchhardt (red.), München 1998; Hartmut Laufhütte, "Das Friedensfest in Nürnberg 1650"; Claire Gantet, "Friedensfeste aus Anlaß des Westfälischen Friedens in den süd-deutschen Städten und die Erinnerung an den Dreißigjährigen Krieg (1648–1871)", båda i *1648. Krieg und Frieden in Europa*, vol. 2, *Kunst und Kultur*, Klaus Bußmann & Heinz Schilling (red.), Münster 1998; Anja Stiglic, *Ganz Münster ist ein Freudental ... Öffentliche Feierlichkeiten als Machtdemonstration auf dem Münsterischen Friedenskongreß*, Münster 1998; inte bara med fokus på westfaliska freden utan i ett större perspektiv: Renger E. de Bruin & Alexander Jordan, "Friedensfeiern und Gedächtniskultur", i *Handbuch Frieden im Europa der Frühen Neuzeit/Handbook of Peace in Early Modern Europe*, Irene Dingel, Michael Rohrschneider, Inken Schmidt-Voges, Siegrid Westphal & Joachim Whaley (red.), Berlin & Boston 2021; Winfried Müller, "Friedensfeier", i *Enzyklopädie der Neuzeit Online*, http://dx.doi.org/10.1163/2352-0248_edn_COM_267434 (2023-09-01).

faliska freden förhandlades fram under en period av fem år (1643–1648). Inte bara svenskarnas, fransmannens och de kejserliga diplomaternas konterfej, utan till och med ett stort antal sändebud som deltog i förhandlingarna samt deras härskare syns där.³

Varje år omkring den 25 oktober arrangerar staden Osnabrück ett käpphästlopp för alla barn i årskull 4 som avslutas på Rådhusorget med fikabröd och fyrverkeri. Första loppet gick av stapeln 1948 och sedan 1953 genomförs det årligen.⁴ Traditionen kan spåras tillbaka till 1650 och staden Nürnberg. Där förhandlade kejserliga, svenska och de tyska riksständernas sändebud om arméernas demobilisering, ett problem som inte kunnat lösas under fredsförhandlingarna i Westfalen. 1650 red en grupp pojkar med sina käpphästar fram till den kejserliga förhandlingsledaren Octavio Piccolomini (1599–1656) och bad honom om någon souvenir från fredsslutet. Piccolomini lät då prägla minnesmedaljer som bland annat visade en pojke med käpphäst, och som han delade ut till barnen.⁵

Dukat, Klipping "Westfaliska freden" ("Steckreiter-Klippe"), 1650, Wien Museum Inv.-Nr. 3952, CC BY 4.0, Foto: Wien Museum (<https://sammlung.wienmuseum.at/objekt/95219/>).

2015 initierade de regionala fotbollsföreningarna SC Preußen Münster och VfL Osnabrück, som då spelade i tyska division 3, en kampanj med titeln "Westfaliska freden – tillsammans mot våld" (*Westfälischer Frieden – gemein-*

- 3 Om fredssalarna i Münster och Osnabrück, se "... zu einem stets währenden Gedächtnis". *Die Friedenssäule in Münster und Osnabrück und ihre Gesandtenporträts*, Karl Georg Kaster & Gerd Steinwascher (red.), Bramsche 1996.
- 4 Se <https://friedensstadt.osnabrueck.de/de/was-wir-machen/osnabruecker-steckenpferdreiten/> (2023-08-15).
- 5 Om själva förhandlingar i Nürnberg, se Antje Oschmann, *Der Nürnberger Exekutionstag 1649–1650. Das Ende des Dreißigjährigen Krieges in Deutschland*, Münster 1991.

sam gegen Gewalt) inför en derbymatch för att motverka våld och brännande av pyroteknik bland sina supportere. På matchdagen ersattes det nationella fotbollsförbundets logotyp på spelarnas tröjor med kampanjens märke.⁶

I år, med westfaliska fredens 375-årsjubileum, firar städerna Münster och Osnabrück var sitt fredsår (*Friedensjahr*) med omfattande vetenskapliga och kulturella program.⁷

Man kan undra om dessa tillställningar är mer än lokala eller regionala marknadsföringsstrategier.⁸ Särskilt kopplingen mellan fotboll och westfaliska freden är inte given. Ändå är just detta ett tydligt exempel på moraliskt historiebrik och hur lärdomar dras ur historien,⁹ i det här fallet med referenser till trettioåriga kriget och städernas gemensamma förflutna som platser där fred nåddes i en nästan hopplös situation efter flera misslyckade fredsinitiativ.¹⁰ Den implicita parallellen är uppenbar: fotbollsöreningarna tillskriver sig rollen av de stridande parterna, som känner sig maktlösa inför det ihållande supportervåldet. Det är alltså städernas fredstradition som tjänar som anknytningspunkt och det faktum att westfaliska fredskongressens förhandlingar lyckades att avsluta långvariga och komplexa konflikter.

Tittar man närmare på den tyska forskningen syns tydligt att diskussionen om westfaliska freden och firandet av dess jubileum inte är begränsad till Münster och Osnabrück. Under de senaste åren har westfaliska freden väckt större intresse sedan den ansågs vara överanalyserad efter 1998 års jubileum.¹¹ En annan tydlig indikation för tyska forskares intresse är det

6 Se <https://scpreussen-muenster.de/news/westfaelischer-friede-gemeinsam-gegen-gewalt/> (2023-08-01); <https://www.dfb.de/news/detail/vor-dem-derby-muenster-und-osnabrueck-gemeinsam-gegen-gewalt-115867/> (2023-08-01).

7 För Münster, se <https://www.stadt-muenster.de/frieden/das-friedensjahr> (2023-08-31), för Osnabrück <https://friedensstadt.osnabrueck.de/de/jubilaeum/> (2023-08-31).

8 Se Adelheid von Saldern (red.), *Inszenierter Stolz. Stadtrepräsentationen in drei deutschen Gesellschaften (1935–1975)*, Stuttgart 2005, som undersöker städernas möjligheter att iscensätta sin historia.

9 Om moraliskt och andra typer av historiebrik, se Klas Göran Karlsson & Ulf Zander, *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2004.

10 Om fredsinitiativ som föregick westfaliska fredskongressen under trettioåriga kriget, se Johannes Burkhardt, *Der Krieg der Kriege. Eine neue Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, Stuttgart 2018, som tolkar hela krigsförloppet som ett strävande efter att återupprätta fred. Volker Arnke, "Eger – Lübeck – Prag – Köln – Goslar. Verhandlungen und Verträge zwischen Frieden und Krieg 1619–1642", i *Der schwierige Weg zum Westfälischen Frieden. Wendepunkte, Friedensversuche und die Rolle der "Dritten Partei"*, Volker Arnke & Siegrid Westphal (red.), Berlin & Boston 2021 sätter fokus på urvalda förhandlingsinitiativ under krigets gång.

11 Heinz Duchhardt, *Der Westfälische Friede im Fokus der Nachwelt*, Münster 2014; Siegrid Westphal, *Der Westfälische Frieden*, München 2015; Dorothee Goetze & Lena Oetzel (red.), *Warum Friedensschließen so schwer ist. Frühneuzeitliche Friedensfindung am Beispiel des Westfälischen Friedenskongresses*, Münster 2019; Arnke & Westphal 2021. Se dessutom den

stora antalet konferenser som i år ägnas westfaliska freden. På den centrala tyska informationsplattformen för historiker finner man i skrivande stund uppgifter om sex sådana konferenser.¹²

Ett europeiskt perspektiv

Men hur står det till med minnet av westfaliska freden utanför Tyskland? I samband med 350-årsjubileet 1998 skedde ett försök att bygga en europeisk minneskultur kring dessa fredsfördrag och transformera westfaliska freden i en europeisk mnemotop. Konceptet mnemotop, eller *lieu de mémoire*, går tillbaka till den franske historikern Pierre Nora och utgår ifrån att det kollektiva minnet i en social grupp kristalliserar sig på vissa platser eller i vissa rum (*spaces*) och fungerar som en historisk-social referenspunkt som formar respektive minneskultur.¹³ Denna strävan efter en europeisk mnemotop framgår tydligast i 1998 års utställning om westfaliska freden, finansierad av Europarådet.¹⁴ Ansträngningarna fortsatte med Heinz Duchhardts artikel i antologin *Europäische Erinnerungsorte* (Europeiska mnemotoper).¹⁵ Försöket måste hursomhelst betraktas som misslyckat.

senaste forskningsöversikten om westfaliska fredskongressen: Dorothee Goetze & Lena Oetzel, "Der Westfälische Friedenskongress zwischen (Neuer) Diplomatiegeschichte und Historischer Friedensforschung", i *H-Soz-Kult* (2019), <http://www.hsozkult.de/literaturereview/id/fdl-136860> (2023-09-01). För det internationella forskningsläget fram till 1998 års jubileum, se Heinz Duchhardt (red.), *Bibliographie zum Westfälischen Frieden*, Münster 1996.

- 12 "Den Frieden gewonnen? Städte nach 1648 im Vergleich", i *H-Soz-Kult* (2023), www.hsozkult.de/event/id/event-137481 (2023-09-03); "Friedensmacher, Multiplikatoren und Profiteure. Akteure des Westfälischen Friedenskongresses", i *H-Soz-Kult* (2023), www.hsozkult.de/event/id/event-137375 (2023-09-03); "Friedensprozesse, Friedensschlüsse und Kriegsfolgen", i *H-Soz-Kult* (2022), www.hsozkult.de/event/id/event-132554 (2023-09-03); "Ein Prisma zum Verständnis des 17. Jahrhunderts. Die diplomatische französische Korrespondenz zum westfälischen Friedenskongress", i *H-Soz-Kult* (2023), www.hsozkult.de/event/id/event-13401 (2023-09-03); "Frieden schließen. Multidisziplinäre Ansätze zu Friedens- und Versöhnungsprozessen", i *H-Soz-Kult* (2022), www.hsozkult.de/event/id/event-128532 (2023-09-03); "Pax optima rerum? Wirkungen und Folgen des Westfälischen Friedens aus landesgeschichtlicher Perspektive", i *H-Soz-Kult* (2023), www.hsozkult.de/event/id/event-135805 (2023-09-03).
- 13 Pierre Nora & Étienne François, *Erinnerungsorte Frankreichs*, München 2005.
- 14 Utställningen dokumenterades i form av en utställningskatalog samt en antologi med forskningsartiklar publicerade i två volymer: Klaus Bußmann & Heinz Schilling (red.), *1648. Krieg und Frieden in Europa. Ausstellungskatalog, 26. Europaratsausstellung, 24. Oktober 1998 bis 17. Januar 1999 im Westfälischen Landesmuseum für Kunst und Kunstgeschichte in Münster und im Kulturgeschichtlichen Museum sowie in der Kunsthalle Dominikanerkirche in Osnabrück*, Münster 1998; Klaus Bußmann & Heinz Schilling (red.), *1648. Krieg und Frieden in Europa*, vol. 1-2, Münster 1998.
- 15 Heinz Duchhardt, "Der Westfälische Friede", i *Europäische Erinnerungsorte*, vol. 2, *Das*

Denna negativa bedömning delas av Jonas Bechtold som på Twitter analyserade narrativ kring westfaliska freden i flera europeiska länder. Han konstaterar att det inte finns någon gemensam europeisk berättelse om westfaliska freden, utan ett flertal konkurrerande nationella narrativ som visar sig vara mycket uthålliga.¹⁶

I Frankrike konkurrerar narrativet om westfaliska freden med Nantes-ediktet (1598), som avslutade 1500-talets religiösa inbördeskrig. Dessutom förknippas westfaliska freden inte med alltför positiva erfarenheter av kamphandlingarnas upphörande, eftersom det franska kungariket fortfarande befann sig i krig med Spanien efter 1648 års fredsavtal, samtidigt som ett nytt inbördeskrig pågick med den så kallade Fronden.¹⁷ Kämpandet fortsatte alltså, trots fred, och därigenom saknade westfaliska freden en viktig egenskap: att göra skillnad. Ännu mindre uppmärksamhet får westfaliska freden i spansk och portugisisk historiografi. Portugal, som hade brutit upp unionen med Spanien 1640 och förklarat sig självständigt, fick inte delta i westfaliska fredskongressen då det ännu inte erkändes som suverän stat.¹⁸ För Spanien blev fredsförhandlingarna en katastrof: den spanska politiken lyckades varken avsluta kriget med Frankrike eller förhindra Nederländernas självständighet.¹⁹

För både Nederländerna och Schweiz markerar westfaliska freden erkännandet av suveränitet. Kung Filip IV (1605–1665) avstod den spanska kronans rättigheter till sina före detta nederländska provinser. Genom att de schweiziska kantonerna exkluderades från det tysk-romerska rikets domstolar och rättssystem (*Reichsgerichtsbarkeit*) löstes det sista konstitutionella bandet mellan dem och det tysk-romerska riket. Men i båda fallen avslutade

Haus Europa, Pim den Boer, Heinz Duchhardt, Georg Kreis & Wolfgang Schmale (red.), München 2012.

- 16 Jonas Bechtold, "A Web of Peaces. Twitter Narratives on the Peace of Westphalia", i *Overcoming Conflict. History Teaching – Peacebuilding – Reconciliation*, Florian Helfer, Peter Geiss, Sandra Müller-Tietz & Michael Rohrschneider (red.), Wiesbaden 2023.
- 17 Claire Gantet, "Der ambivalente Frieden. Der Westfälische Friedenskongress in der französischen Historiographie", i *Warum Friedensschließen so schwer ist. Frühneuzeitliche Friedensfindung am Beispiel des Westfälischen Friedenskongresses*, Dorothee Goetze & Lena Oetzel (red.), Münster 2019.
- 18 Pedro Cardim, "Portuguese Rebels' at Münster. The Diplomatic Self-Fashioning in mid-17th Century European Politics", i *Der Westfälische Friede. Diplomatie – politische Zäsur – kulturelles Umfeld – Rezeptionsgeschichte*, Heinz Duchhardt (red.), Münster 1998.
- 19 Alistair Malcolm, "Spanish Narratives of the Westphalian Peace Process. Congress Diplomacy as Eternalisation of War", i *Warum Friedensschließen so schwer ist. Frühneuzeitliche Friedensfindung am Beispiel des Westfälischen Friedenskongresses*, Dorothee Goetze & Lena Oetzel (red.), Münster 2019; Michael Rohrschneider, *Der gescheiterte Frieden von Münster. Spaniens Ringen mit Frankreich auf dem Westfälischen Friedenskongress (1643–1649)*, Münster 2007.

fredsavtalen processer som påbörjats långt tidigare. Därför är westfaliska freden blott en del av andra, konkurrerande narrativ för Nederländerna och Schweiz.²⁰

Det svenska forskningsläget

År 1648 firades freden inte bara i det tysk-romerska riket, där kriget hade utspelat sig för det mesta, utan även i Sverige. Ändå är det kanske lite väl långtgående att påstå att "[i]ngenstans har väl freden omhuldats så mycket som i Sverige".²¹ I skrivande stund, med bara några veckor kvar till westfaliska fredens 375-årsjubileum, har situationen dock förändrats avsevärt. Medan westfaliska freden upplever ny aktualitet i Tyskland, minnes den knappast i Sverige – trots att det svenska riket anses ha gynnats särskilt mycket av fredsavtalet. Det står väl att läsa i läroböcker och på historiesajter när freden undertecknades och hur den påverkade det svenska väldet, men inte mycket mer än så. Denna tystnad gäller inte bara freden efter trettioåriga kriget, utan även de övriga 157 stillestånd och fredsavtal som Sverige ingick mellan 1523 och 1814.²² Varför spelar fred, och särskilt den westfaliska, inte någon roll i svensk minneskultur? (Det kan erinras att källmaterialet för fredsavtalen i Münster finns publicerat digitalt.)²³

Väljer man just westfaliska freden som exempel syns det att den utgjorde ett etablerat ämne för svenska historiker under 1800-talet och 1900-talets första hälft.²⁴ Westfaliska fredens 300-årsjubileum 1948 uppmärksammades

20 Irina Kozmanová, "Der Friede als Tabuthema? Die gegenwärtige Konstitution von Zeit und Sachen und das Reputationsproblem der Provinz Holland", i *Warum Friedensschließen so schwer ist. Frühneuzeitliche Friedensfindung am Beispiel des Westfälischen Friedenskongresses*, Dorothee Goetze & Lena Oetzel (red.), Münster 2019; Franz Egger, "Johann Rudolf Wettstein und die internationale Anerkennung der Schweiz als europäischer Staat", i *1648. Krieg und Frieden in Europa*, vol. 1, *Politik, Religion, Recht und Gesellschaft*, Klaus Bußmann & Heinz Schilling (red.), Münster 1998.

21 Mats Hallenberg, "Svenskarna och westfaliska freden – en talande tystnad? Krig och fred i den statliga propagandan från stormaktstid till frihetstid", i *1648. Den westfaliska freden. Arv, kontext och konsekvenser*, Peter Haldén (red.), Lund 2009, s. 40; likaså Martin Hårdstedt, "The Westphalian Peace Congress. Understanding and Consequences from a Swedish Perspective", i *Warum Friedensschließen so schwer ist. Frühneuzeitliche Friedensfindung am Beispiel des Westfälischen Friedenskongresses*, Dorothee Goetze & Lena Oetzel (red.), Münster 2019, s. 65.

22 Ulf Sundberg, *Svenska freder och stillestånd 1249–1814*, Kristianstad 1997, s. 188–362.

23 <https://apw.digitale-sammlungen.de> (2023-08-23).

24 För att anföra bara två typiska verk: Clas Theodor Odhner, *Sveriges deltagande i westfaliska fredskongressen och grundläggningen av det svenska väldet i Tyskland*, Stockholm 1875; Lars Herman Tingsten, *De tre sista åren av det trettioåriga kriget jämte den västfaliska freden*, Stockholm 1934.

med en utställning i Livrustkammaren och på Nordiska museet.²⁵ Därefter blev det tyst. Drygt 40 år senare utkom Sven Lundkvists artikel ”Säkerhet och fred. Kring den westfaliska fredens problematik”.²⁶ Men det var först med 350-årsdagen intresset kulminerade.²⁷ Antologier och artiklar publicerade 1998/99 utgör emellertid inte bara höjdpunkt utan även slutpunkt för den svenska forskningens intresse för westfaliska freden.²⁸ Det dröjde hela tio år innan nästa svenska publikation utkom i ämnet: Peter Haldéns antologi, med bland annat den första översättningen av fredsavtalet mellan Sverige och kejsaren på modern svenska. Antologin verkar nästan som en efterslänrare.²⁹ Därefter har än så länge följt, med ytterligare ett decenniums tidsutdräkt, Martin Hårdstedts artikel om westfaliska freden och dess konsekvenser för Sverige – detta är den senaste svenska publikationen i ämnet.³⁰

I ointresset för westfaliska freden återspeglas den svenska historieskrivningens utveckling sedan mitten av 1900-talet. Fram till dess präglades den svenska historieforskningen, som de flesta andra i Europa, av nationella perspektiv som fokuserade på politisk historia och stora män. Fred, men ännu mer krig, spelade en viktig roll för denna form av historieskrivning för att teckna nationens uppgång (och ibland fall). För Sveriges del låg tonvikten på stormaktstiden och hjältekungarna. Efter andra världskriget, och särskilt från och med 1960-talet, förändrades det historiografiska landskapet. Nationella perspektiv och politisk historia ersattes med andra inriktningar, som ekonomisk historia eller socialhistoria, som inte bara bidrog med nya metoder utan även intog helt olika perspektiv. Fokus skiftade från härskarna och eliter till vanliga människor. I stället för krig, stora slag och fred intresserar

25 *Westfaliska freden. Katalog över minnesutställningen i Kungl. Livrustkammaren och Nordiska museet 1948. Anordnad av de lärda verken kring fredsrukunderna i Riksarkivet*, Stockholm 1948; *Från Femern och Jankow till Westfaliska freden. Minneskrift*, utarb. och utg. av Försvarsstabens krigshistoriska avdelning, Stockholm 1948; Knut Magnus Theodor Collmar, *Till 300-årsminnet av westfaliska freden*, Stockholm 1948.

26 Sven Lundkvist, ”Säkerhet och fred. Kring westfaliska fredens problematik”, i *Utrikespolitik och historia. Studier tillägnade Wilhelm M. Carlgren den 6 maj 1987*, Mats Bergquist, Alf W. Johansson & Krister Wählbäck (red.), Stockholm 1987.

27 Gunnar Wetterberg, ”Förhandlingar i Osnabrück och Münster 1644–1648”, i *Internationella studier* (1998); Elisabeth Wetin Berg (red.), *1648 Westfaliska freden*, Stockholm 1998; Lars Ericson Wolke (red.), *Vägen till Westfaliska freden. Sverige och trettioåriga kriget*, Lund 1998; Kerstin Abukhanfusa (red.), *Krig och fred i källorna*, Stockholm 1998; Sven Lundkvist, ”Westfaliska freden. Ett 350-årsminne”, i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok 1998; Kerstin Abukhanfusa (red.), *Mare nostrum. Om Westfaliska freden och Östersjön som ett svenskt maktcentrum*, Stockholm 1999.

28 Se även Duchhardt 1996, s. 273–282.

29 Peter Haldén (red.), *1648. Den westfaliska freden. Arv, kontext och konsekvenser*, Lund 2009; för översättningen av fördragstexten, se bokens andra del.

30 Hårdstedt 2019.

sig socialhistoriker för samhälleliga strukturer och förändringar och hur de påverkat sociala grupper, medan ekonomisk historia gör något likadant ur ett ekonomiskt perspektiv och oftast inriktat på levnadsförhållanden. Även valet av källor med tonvikt på empiriskt och kvantitativt material skiljer sig från politisk-historiska perspektiv.³¹ Det är mot denna bakgrund det avtagande forskningsintresset för westfaliska freden kan förklaras ur en historiografisk synvinkel. I dessa nya perspektiv minskade stormaktstidens betydelse, och med den freden 1648 som dess höjdpunkt.

Varför ser då forskningsläget i Tyskland helt annorlunda ut? Även där höll social- och ekonomihistorien sitt intåg under 1960-talet, för att befästas under årtiondet efter. Den hade väl samma revolutionära anda som i Sverige (men ändå med den stora skillnaden att det inte fanns någon signifikant akademisk historiematerialistisk historieskrivning i Västtyskland), dock uppvisade den ”klassiska” politiska historieskrivningen och konservatism inom ämnet en stark uthållighet. Och särskilt historieskrivningen om det tysk-romerska riket upplevde nytt uppsving under det tidiga 1980-talet. Dessutom inföll westfaliska fredens återupptäckande och implementering som forskningsämne samtidigt som social- och ekonomihistoriens etablering. Här var utvecklingen alltså motsatt den i Sverige.

Fram till andra världskriget fick nämligen westfaliska freden inte alltför mycket uppmärksamhet i den tyska historieskrivningen. I en preussisk-nationalistisk tradition bedömdes den negativt eftersom den tolkades som huvudorsak till en fördröjd tysk nationalstatsbildning och den fortsatta splittringen av det tysk-romerska riket. 1962 publicerades den första volymen i editionsprojektet *Acta Pacis Westphalicae*. Själva projektet inrättades 1957 och finansierades med statliga medel ursprungligen avsedda för att bygga upp försvarsmakten.³²

Ett annat skäl till att westfaliska freden i Sverige inte längre får samma uppmärksamhet som tidigare är att fokuset för den svenska tidigmoderna forskningen inte bara har förskjutits ur ett metodologiskt perspektiv utan även med hänsyn till vilka delar av epoken som undersöks. Var det tidigare 1500- och 1600-talen som dominerat, är det sedan några årtionden tillbaka 1700-talet som står i fokus. Det gäller framför allt för kulturhistorien, som den förhärskande inriktningen i historieskrivning sedan 1980-talet, trots alla postmodernistiska diskussioner, men även för den nya politiska historien. Förskjutningen av det tidsmässiga intresset har fått till följd att westfaliska

31 Om den svenska historieskrivningens utveckling, se bland annat Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.), *Histeskrivning i Sverige*, Lund 2012; Rolf Torstendahl, *Den historiografiska revolutionen 1960–1990*, Lund 2017.

32 Se Dorothee Goetze, ”Scandia introducerar: Tidigmodern fredsforskning i tyskspråkigt perspektiv”, *Scandia* 2022:88:1.

freden hamnat ur fokus; minnet av den och den betydelse som tillskrivs freden blir allt mindre.

En tredje orsak kan förmodligen också spåras till det faktum att både trettioåriga kriget och fredsförhandlingarna utspelade sig på kontinenten. I Tyskland finns som sagt en rik minneskultur kring trettioåriga kriget och de två westfaliska fredsstäderna, utan motsvarighet i dagens Sverige. Det betyder att minnen kring westfaliska freden måste knytas till obekanta och avlägsna orter eller abstrakta föreställningar. Det försvårar utvecklingen av en offentlig minneskultur.

Ytterligare en anledning till att westfaliska freden inte längre spelar någon roll i den svenska historieskrivningen kan finnas i den historiska fredsforskningens inriktning. I Tyskland undersöker denna hela perioden från medeltiden fram till 2000-talet, dock med särskilt tonvikt på 1600-talet.³³ För Sverige återspeglar sig den tidigmoderna forskningens fokus på 1700-talet även i den historiska fredsforskningen, som börjar efter 1720/21 och ägnar sig åt den långa fredsperioden. På grund av detta missar den dock inte bara westfaliska freden utan en stor del av de 157 tidigmoderna svenska vapenvilorna och fredssluten.³⁴

Ett jubileum ingen minns?

Den 24 oktober 2023 är det alltså 375 år sedan westfaliska fredsfördragen undertecknades. I de flesta europeiska länder verkar det bli ett jubileum som inte firas och kanske inte ens minnes.

33 Se Goetze 2022. En översikt över det aktuella forskningsläget inom (tysk) historisk freds forskning, dock med tonvikt på modern och samtidshistoria, presenterar Daniel Gerster, Jan Hansen & Susanne Schregel (red.), *Historische Friedens- und Konfliktforschung. Die Quadratur des Kreises*, Frankfurt/Main 2023. För den tidigmoderna epoken, se Dorothee Goetze, "Frieden und Friedensfindung. Fragen an die Historische Friedensfindung am Beispiel des Westfälischen Friedenskongresses", *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 2019:70:5–6; Guido Braun, Christoph Kampmann, Maximilian Lanzinner & Michael Rohrschneider (red.), *L'art de la paix. Kongresswesen und Friedensstiftung im Zeitalter des Westfälischen Friedenskongresses*, Münster 2011; Gerd Althoff (red.), *Frieden stiften. Vermittlung und Konfliktlösung vom Mittelalter bis heute*, Darmstadt 2011; Inken Schmidt-Voges, Siegrid Westphal, Volker Arnke & Tobias Bartke (red.), *Pax perpetua. Neue Forschungen zum Frieden in der Frühen Neuzeit*, München 2010.

34 Erik Bodensten, Johannes Ljungberg & Joachim Östlund, "Den svenska fredens tidigmoderna rötter. En litteraturöversikt och ett forskningsprojekt", *Historisk tidskrift* 2019:139:3. Den norska tidigmoderna freds forskning har samma fokus: Thomas Ewen Daltveit Slettebø, Ola Teige & Øystein Lydik Idsø Viken (red.), *Fredsårene. Norge i fred 1720–1807*, Oslo 2022. Även forskningsnätverket Pax Nordica, finansierat av NordForsk, väljer samma undersökningsperiod.

Historiska jubileer som institution är i själva verket en produkt av 1400- och 1500-talens strävan att länka heliga år till historiska händelser och personer. I ett tidigt skede dominerade universitets- och kyrkliga jubileer, som till exempel reformationsjubileer som firades från och med 1617. Men under 1600-talet kan en utvidgning av den framväxande jubileumskulturen synas.³⁵

Det är berättigat att ställa sig kritisk gentemot en forskning som fokuserar starkt på jubileer och årsdagar. Den kan lätt verkar gammalmodig och påminna om den nationella historieskrivningen med sina monument och minnesdagar. Historia alltför inriktad på jubileer riskerar att överskatta enskilda händelser och i stället tappa bort bakomliggande utvecklingar och strukturer.³⁶

Achim Landwehr kritiserar att historiska jubileer inte skapar historisk medvetenhet. Snarare är jubileer del av nutidens identitetsproduktion genom att hålla traditionella historiebilder vid liv. Ty jubileumskulturen är fortfarande fixerad på personer och följer nationella narrativ. Därför finns det redan från början en politisk dimension i alla jubileer, något som innebär stora risker och kan främja nationalistiska agendor.³⁷

Aleida Assmann ser inte lika kritiskt på historiska jubileer som enligt henne uppfyller tre funktioner: interaktion och deltagande, iscensättande av en kollektiv identitet (ett vi) samt impulser för reflektion.³⁸ Även för Landwehr finns en möjlighet för historikerna att dra någon nytta av jubileumsfirandet. Han identifierar dock ett dilemma som historiker måste hantera. För det första skapar jubileer uppmärksamhet för enskilda händelser och teman och förankrar dem i den offentliga kulturen. Men för det andra riskerar just denna återkommande uppmärksamhet leda till en rutinisering som i själva verket kan utmyнна i ett minskat intresse. Därför är det enligt Landwehr nödvändigt att ta avstånd från etablerade former av jubileumskultur och i stället fira jubileer som är relevanta för oss idag.³⁹

35 Winfried Müller, "Das historische Jubiläum. Zur Karriere einer Zeitkonstruktion", i *Aus Politik und Zeitgeschichte* 2020:33–34. Grundläggande om förhållandet mellan jubileer och historievetenskap, se Winfried Müller, Wolfgang Flügel, Iris Loosen & Ulrich Rousseaux (red.), *Das historische Jubiläum. Genese, Ordnungsleistung und Inszenierungsgechichte eines institutionellen Mechanismus*, Münster 2003; Paul Münch (red.), *Jubiläum, Jubiläum ... Zur Geschichte öffentlicher und privater Erinnerung*, Essen 2005.

36 Marko Demantowsky, "From Anniversary to Anniversaryitis", i *Public History Weekly* 2014:2, <https://public-history-weekly.degruyter.com/2-2014-11/vom-jubilaem-zur-jubilaemitis/> (2023-08-28).

37 Achim Landwehr, "Magie der Null. Zum Jubiläumsfetisch", i *Aus Politik und Zeitgeschichte* 2020:33–34.

38 Aleida Assmann, "Jahrestage – Denkmäler in der Zeit", i *Jubiläum, Jubiläum ... Zur Geschichte öffentlicher und privater Erinnerung*, Paul Münch (red.), Essen 2005.

39 Landwehr 2020, s. 8.

Westfaliska fredens 375-årsjubileum är ett sådant otypiskt jubileum, åtminstone ur svenskt perspektiv. Det existerar som sagt inte längre någon levande tradition forskningen kan anknyta till. Det finns alltså möjlighet att lägga grundstenen för en ny minneskultur kring westfaliska freden genom att presentera en ny tolkning.

Å andra sidan finns det någon sorts aktualitet inte bara i westfaliska freden utan även i de andra tidigmoderna fredssluten. Under de senaste åren har det diskuterats intensivt om westfaliska freden kunde vara en förebild för konflikterna i Mellanöstern. Debatten tog avstamp i en idé hos före detta tyske utrikesministern Frank-Walter Steinmeier som han utvecklade i flera tal 2016.⁴⁰ Den drevs särskilt av Centre for Geopolitics vid Cambridgeuniversitetet i samarbete med tyska utrikesdepartementet och Körberstiftelsen i Hamburg, där, för att undersöka idéns potential, en serie av workshops arrangerades med experter på internationella relationer, särskilt dem i Mellanöstern, och historiker specialiserade på westfaliska fredskongressen.⁴¹ Resultaten från den första projektfasen presenterades i form av en bok som jämför situationen inför den westfaliska fredskongressen med förhållanden i Mellanöstern.⁴² I Tyskland fick idén ett positivt mottagande, särskilt mot bakgrund av kriget i Syrien, och diskuterades intensivt.⁴³

Trots möjliga paralleller bör en viss försiktighet iakttas. De politiska förhållandena i Europa under 1600-talets första hälft skiljer sig tydligt från 2000-talets Mellanöstern. I regionen finns ett stort antal icke-statliga aktörer samt många intressenter som ofta bara är indirekt involverade i konflikterna. Ett annat problem vore vem som skulle delta i en fredskongress och vem som skulle avgöra detta. Och skulle inte ett sådant projekt mobilisera en västländsk hegemoni för att diktera villkor för en fredsprocess som inte passar regionen?

40 Frank-Walter Steinmeier, "Der Westfälische Frieden als Denkmodell für den Mittleren Osten. Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier bei den Osnabrücker Friedensgesprächen" (2016-07-12), <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/160712-westfaelischer-frieden/282196> (2023-09-01); likadant Steinmeiers tal med anledning av öppnandet av den tyska nationella historikerkonferensen i september 2016: Frank-Walter Steinmeier, "Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier zur Eröffnung des 51. Deutschen Historikertages" (2016-09-20), <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/160920-bm-historikertag/283542> (2023-09-01).

41 Se projektets hemsida <https://www.cfg.polis.cam.ac.uk/research/middle-east-eurasia/westphalia-middle-east-programme/past-events> (2023-09-01).

42 Patrick Milton, Michael Axworthy & Brendan Simms, *Towards a Westphalia for the Middle East*, London 2018.

43 För en resumé av diskussionen, se Michael Rohrschneider, "The Peace of Westphalia (1648) as a Model for the Middle East? An Interim Summary", i *Overcoming Conflict. History Teaching – Peacebuilding – Reconciliation*, Florian Helfer, Peter Geiss, Sandra Müller-Tietz & Michael Rohrschneider (red.), Wiesbaden 2023.

Ändå skapar dessa diskussioner, som följs med stort medieintresse i Tyskland, en ny medvetenhet för den tidigmoderna historiens potential att bidra till offentliga och politiska debatter. Och diskussionen fortsätter mot bakgrund av det ryska angreppet mot Ukraina sedan februari 2022. Sedan 1990-talets krig på Balkan har Europa inte upplevt krig. Så snart kriget brutit ut, kunde röster förnimmas som uppmanade till fred. Hur kan en fred mellan Ryssland och Ukraina se ut? Återigen hänvisar tyska medier, men även andra institutioner, som Kommissionen för krigsgravar (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V.), till westfaliska freden och frågar vilka lärdomar som kan dras därifrån med hänsyn till kriget i Ukraina.⁴⁴

Idén aktualiserar den tidigmoderna historien och återoppar särskilt den historiska fredsforskningens relevans för nuet. Sådana diskussioner syns nästan aldrig i svenska medier. Ett undantag är Niklas Ekdals artikel i *Dagens Nyheter* sommaren 2023. Hans artikel är en summering av westfaliska fredens, Wienfredens (1815) och Versaillesavtalets (1919) innehåll, utan någon djupare analys. Den rundas av med insikten att Sverige ofta varit en viktig aktör i förflutna fredsprocesser, men att landet sannolikt inte kommer att inta en sådan roll i Ukrainakriget. Vidare påminner Ekdal om att Sverige inte längre är någon ”alliansfri fredsmäklare”.⁴⁵

Mot bakgrund av det pågående kriget i Ukraina kan tystnaden kring westfaliska freden och dess 375-årsjubileum ses om en förlorad chans för svenska tidigmodernister och fredsforskare att framvisa sitt ämnes aktualitet och samhälleliga relevans för en större (icke-akademisk) publik. På det sättet är tystnaden talande. Den svenska forskningen har inte bara vänt ryggen mot hjälteknigar och det krigiska. Fredens potential har ännu inte upptäckts.

Kunskaper om och analyser av förflutna fredsavtal och -processer står i fokus för den historiska fredsforskningen. Undersökningar av fred ur ett historiskt perspektiv avslöjar hur komplext det är att sluta fred, och ibland långvarigt. Tittar man på den tidigmoderna krigiskheten (bellicitet), som fortfarande anses vara ett av epokens kännetecken, blir det tydligt hur svårt det är att återupprätta fred när den en gång förlorats.⁴⁶

Fred innebär mycket mer än en avslutning av krig. Den omfattar

44 T.ex. intervju med Dorothee Goetze, rbb Inforadio (2023-01-16), <https://www.inforadio.de/rubriken/vis-a-vis/2023/01/westfaelischer-frieden-vorbild-ukraine-krieg-dorothee-goetze.html> (2023-09-02); om kommissionens för krigsgravar konferens, se ”Friedensprozesse, Friedensschlüsse und Kriegsfolgen”, i H-Soz-Kult (2022), www.hsozkult.de/event/id/event-132554 (2023-09-03).

45 Niklas Ekdal, ”Hur går det till när ett krig slutar i fred?”, *Dagens Nyheter* 22 juli 2023, uppdaterad 23 juli 2023, <https://www.dn.se/varlden/hur-gar-det-till-nar-ett-krig-slutar-med-fred/> (2023-08-30).

46 Johannes Burkhardt, ”Die Friedlosigkeit der Frühen Neuzeit. Grundlegung einer Theorie der Bellizität Europas”, *Zeitschrift für Historische Forschung* 1997:24:4.

föreställningar om vad fred är och hur den kan se ut, sökandet efter fred, förhandlingar, implementering och slutligen bevarande. Fred, med allt vad det innebär, ska därför snarare uppfattas som prestation, som kräver stora insatser och ansträngningar.

Westfaliska fredskongressen och andra exempel på historiska fredsförhandlingar förtydligar att fredssökande är en process som alltid bär risken att misslyckas. Det finns ingen garanti för framgångsrika förhandlingar. Ofta behövs mer än ett försök att nå fred, och det är viktigt att inte stänga dörren för ytterligare insatser. Dessutom måste ett unikt förhandlingsmodus utarbetas för varje konflikt. Det kräver stor flexibilitet och många innovationer för att anpassa ett bekant tillvägagångssätt till en ny konstellation. Det går att hämta inspiration från andra fredsprocesser, men det finns inte något mönster eller någon schablon för fredsförhandlingar som passar alla och i alla tider.

Det framstår som centralt för att fredsförhandlingar ska lyckas att inte bara rikta blicken på politiska, territoriella eller ekonomiska krav. Fredsavtal måste också ta hänsyn till normativa föreställningar om förhandlingsparternas reputation och dylikt för att bli acceptabla.

Genom att dela och förklara dessa insikter om förflutna fredsprocesser för politiker, medier och offentligheten kan den historiska fredsforskningen underlätta aktuella diskussioner och aktivt bidra till nutida fredsprocesser.

Westfaliska fredens 375-årsdag vore inte bara en möjlighet att skapa ett alternativt jubileum och bidra till den offentliga diskussionen, den har samtidigt potential att korrigera den gamla men seglivade bilden av Sveriges 1500- och 1600-talshistoria som en lång rad av krig och konflikter. Dessa kan lätt tas som belägg för tidens krigiskhet. Dock har den tidigmoderna forskningen under de senaste dryga 15 åren allt starkare lyft fram fred som ett forskningsobjekt och därigenom skapat en motvikt åt ett ensidigt fokus på krig och konflikt som länge dominerat forskningen. Fred präglade den tidigmoderna tiden lika mycket som krig, vilket den nyligen avlidne Johannes Burkhardt (1943–2022) aldrig tröttnade på att betona.⁴⁷ Sverige är inte något undantag. Kungariket var inte särskilt krigsbenäget, inte mer krigiskt än andra europeiska välden. Antalet fredsavtal skulle vara ungefär likadant för dem.⁴⁸ Låt oss använda denna potential! Ty i en värld som allt fler uppfattar som otrygg och svärbegriplig på grund av konflikter och kriser, och där demokratin hotas av *fake news*, populister och auktoritarismens framväxt,

47 Johannes Burkhardt, "Die Entfesselung des Friedens. Für einen Aufbruch der historischen Friedensforschung", i *Pax perpetua. Neue Forschungen zum Frieden in der Frühen Neuzeit*, Inken Schmidt-Voges, Siegrid Westphal, Volker Arnke & Tobias Bartke (red.), München 2010; Burkhardt 2018.

48 <https://www.ieg-friedensvertraege.de/> (2023-08-29).

är sakgrundade och lugna debattinlägg viktigare än någonsin – och de kan vara en uppgift för oss historiker.

Summary:

The Peace not Remembered:
The Peace of Westphalia and Swedish Historiography

2023 marks the 375th anniversary of the conclusion of the Peace of Westphalia. Unlike in Germany, this anniversary hardly receives any attention in the (academic) Swedish culture of remembrance, from which this event disappeared in the course of the second half of the 20th century. This article seeks to find explanations for this lack of interest in the Peace of Westphalia in Swedish research. In addition, the article discusses the potential of a more intense focus on the Peace of Westphalia and other historical peace treaties in Swedish research on the early modern period.

Keywords: Peace of Westphalia, historical peace studies, anniversary, historiography